

Сімак А. А.

АНАЛІЗ ДИСОЦІАЦІЇ АКсіОПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ В АКЦЕНТУЙОВАНИХ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОГО КОНФЛІКТУ ТА ВАКУУМУ

У статті розглядається аксіопсихологічний профіль особистості акцентуєваних підлітків у термінах внутрішнього конфлікту та внутрішнього вакууму. Розкриваються особливості прояву цінностей, які становлять структуру аксіопсихологічного профілю підлітка. На основі аналізу емпіричних даних з'ясовано ступінь преференції певних цінностей щодо інших та індекс дисоціації між рівнем "актуальності" цінностей та їх "доступності" в структурі індивідуальної свідомості.

Ключові слова: підлітки, цінності, конфлікти.

В статье рассматривается аксиопсихологический профиль личности акцентуированных подростков в терминах внутреннего конфликта и внутреннего вакуума. Раскрываются особенности проявления ценностей составляющих структуру аксиопсихологического профиля подростка. На основе анализа эмпирических данных выяснена степень преференции определенных ценностей относительно других и индекс диссоциации между уровнем "актуальности" ценностей и их "доступности" в структуре индивидуального сознания.

Ключевые слова: подростки, ценности, конфликт.

This article deals with the problem of axiopsychological personality profile of accentuated teenagers in terms of internal conflict and internal vacuum. There are revealed features of the manifestation of values forming the structure of axiopsychological profile of a teenager. On the basis of the analysis there are defined the degree of preference of certain values over the other ones and the index of dissociation between the level of "actual" values and "accessibility" in the structure of individual consciousness.

Keywords: teens, values, conflict.

Система ціннісних орієнтацій у підлітковому періоді ще знаходиться в процесі свого становлення і є відносно непорядкованою та нестійкою. Ступінь сформованості ієрархічної структури ціннісного профілю та його змістовна частина, що характеризується конкретними цінностями, кваліфікуються як основні параметри аналізу особливостей системи цінностей підлітків. Тому залежно від того, які конкретні цінності становлять структуру аксіопсихологічного профілю підлітка, який рівень дисоціації між рівнем значущості "цінностей" та їх "доступності", яке поєднання цих цінностей та ступінь їх преференції щодо інших, можна визначити, на які життєві цілі спрямована активність підлітка та в якому сегменті ціннісної сфери можна очікувати прояви внутрішнього конфлікту або внутрішнього вакууму. Задля цього був проведений моніторинг на вибірці респондентів, що становила 906 осіб, з використанням методики вивчення рівня співвідношення "цінності" та "доступності" в різних життєвих сферах О. Фанталової. Аналіз результатів дослідження, представлених у таблицях 1-4, дозволяє простежити зміни показників індексу дисоціації між перевагою актуальності цінності та її доступності в структурі індивідуальної свідомості у підлітків.

Знаходження індексу дисоціації між рівнем значущості "цінностей" та їх "доступності" (див. табл. 1-2) свідчить про наявність чи відсутність внутрішнього конфлікту (ВК) в тому чи іншому сегменті ціннісної сфери підлітків.

Таблиця 1

Відсоткові значення дисоціації між показниками значущості "цінності" та "доступності" у "ВК"

Цінності	6 клас (n = 534)		9 клас (n = 372)	
	n	%	n	%
Активне діяльне життя	84	15,73	28	7,52
Здоров'я (фізичне та психічне)	94	17,60	54	14,51
Цікава робота	144	26,96	80	21,50
Краса природи та мистецтва	82	15,35	26	6,98
Кохання	102	19,10	104	27,95
Матеріально забезпечене життя	64	11,98	73	19,62
Наявність вірних друзів	68	12,73	44	11,82
Впевненість у собі	48	8,98	56	15,05
Пізнання	32	5,99	28	7,52
Свобода	82	15,35	50	13,44
Щасливе сімейне життя	102	19,10	122	32,79
Творчість	48	8,98	26	6,98

Отже, найбільш конфліктогенними сферами життєдіяльності для старших підлітків виявилися “щасливе сімейне життя” (32,79%) та “кохання” (27,95%). Щодо першої цінності, то розподіл показників її “ВК” у старших підлітків такий: на середньому рівні – 13,44%, дещо менше (12,90%) на низькому і найнижчий показник на високому рівні (6,45%). Стосовно “кохання” показники “ВК” розподілилися рівномірно за низьким (13,44%) та середнім (13,44%) рівнями, найслабше представлений високий рівень – у 1,07% підлітків. Що стосується цих же ціннісних орієнтацій у молодших підлітків, то вони виражені менш помітно, ніж у старших, але все одно входять у розряд найбільш конфліктогенних сфер і проявляються у 19,10% підлітків за обома категоріями. При цьому індекс “ВК” в основному стосується низького рівня (10,87%). На середньому рівні перебуває 6,36% молодших підлітків за цінністю “щасливе сімейне життя” та 5,61% за цінністю “кохання”, і найменший показник індексу “ВК”, за першою цінністю, проявляється у 1,87% молодших підлітків, а за другою – у 2,62% (йдеться про порівняння показників індексу “ВК” за високим рівнем). Отримані дані свідчать про зростання напруженості у сфері інтимно-особистісного спілкування до кінця підліткового віку, що робить актуальними пошук і вибір адекватних і ефективних форм поведінки.

Таблиця 2

Рівні “ВК” за співвідношенням значущості “цінності” та “доступності” у відсотках

Цінності	6 клас (n = 534)						9 клас (n = 372)					
	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень		Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	N	%	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Активне діяльне життя	56	10,49	20	3,75	8	1,49	24	6,45	4	1,07	–	–
Здоров’я (фізичне та психічне)	60	11,25	30	5,61	4	0,74	32	8,60	22	5,91	–	–
Цікава робота	80	14,98	54	10,11	10	1,87	58	15,6	16	4,30	6	1,6
Краса природи та мистецтва	68	12,73	14	2,62	–	–	20	5,38	4	1,07	2	0,53
Кохання	58	10,87	30	5,61	14	2,62	50	13,44	50	13,44	4	1,07
Матеріально забезпечене життя	46	8,61	18	3,37	–	–	55	14,79	16	4,30	2	0,53
Наявність вірних друзів	52	9,74	16	3,0	–	–	34	9,14	10	2,69	–	–
Впевненість у собі	38	7,12	8	1,49	2	0,37	44	11,83	12	3,22	–	–
Пізнання	26	4,87	6	1,12	–	–	22	5,92	6	1,6	–	–
Свобода	54	10,11	24	4,5	4	0,74	28	7,52	18	4,85	4	1,07
Щасливе сімейне життя	58	10,87	34	6,36	10	1,87	48	12,90	50	13,44	24	6,45
Творчість	32	5,99	14	2,62	2	0,37	16	4,30	10	2,68	–	–

Досить високі показники дисоціації між значущістю та доступністю цінностей, що свідчать про наявність “ВК”, виявлені за цінностями “цікава робота” (26,96% – у молодших підлітків та 21,50% – у старших), причому найчастіше низький рівень індексу “ВК” і серед молодших (14,98%), і серед старших (15,6%) підлітків. Так само і високий рівень дисоціації проявляється майже однаково і в молодших (1,87%), і у старших (1,6%), але у незначних відсоткових показниках. Що стосується середнього рівня, то у молодших підлітків він значно переважає (10,11%) середній рівень старших (4,30%). Можна констатувати, що порівняно з цінностями інтимно-особистісного характеру, зацікавленість майбутньою професією значно нижча.

Доволі високі показники індексу “ВК” можна простежити за цінностями “здоров’я”, що майже збігаються у відсоткових значеннях для молодших (17,60%), так і для старших (14,51%) підлітків, та “свобода”, де вони несуттєво відрізняються у відсотковому співвідношенні: 15,35% у молодших підлітків та 13,44% у старших. Така ж тенденція виявлена і за рівнем дисоціації значущості та доступності цих цінностей: за першою простежуються найвищі показники (11,25% – у молодших та 8,60% – у старших), що належать до низького рівня “ВК”; середній рівень виявлено у 5,61% молодших та у 5,91% старших підлітків, проте високий рівень “ВК” у незначних відсоткових показниках (0,74%) простежується тільки у молодших підлітків; за другою цінністю найвищі показники (10,11% – у молодших та 7,52% – у старших) також належать низькому рівню “ВК”; середньому – 4,50% у молодших та 4,85% у старших, високий рівень “ВК” представлений незначними показниками: 0,74% – у молодших та 1,07% – у старших підлітків.

Рівномірність розподілу індексів і рівнів “ВК” між двома групами респондентів простежується за цінностями “наявність вірних та хороших друзів”, що виявлена на рівні 12,73% у молодших підлітків та 11,82% у старших з майже однаковою локалізацією за ступенем вираженості “ВК” за цією цінністю на низькому рівні (9,74% у молодших підлітків, 9,14% – у старших) та середньому (3,0% – у молодших, 2,69% – у старших).

Відсоткові показники “ВК” за цінностями “творчість” та “пізнання”, також майже збігаються у молодших і старших підлітків, але виражені вони у досить низьких відсоткових значеннях. За цінністю “творчість” конфлікт виявлений тільки у 8,98% молодших підлітків, з локалізацією переважно на низькому рівні вираженості (5,99%), менше – на середньому (2,62%); у 6,98% старших підлітків, з яких 4,30% “ВК” на низькому рівні і тільки у 2,68% – на середньому. За цінністю “пізнання” конфлікт виявлено у 7,52% старших підлітків, з яких у 5,92% він локалізований на низькому рівні, а в решти (1,6 %) – на середньому, у 5,99% молодших, з яких 4,87% належить низькому рівню і 1,12% – середньому рівню дисоціації значущості та доступності відповідної цінності. Проте суттєві відмінності між двома групами респондентів простежуються за цінністю “матеріально забезпечене життя”, яка у старших підлітків виявлена на рівні 19,62%, а у молодших на рівні 11,98%. Ступінь вираженості “ВК” за цією цінністю зосереджений на низькому рівні й у старших (14,79%) (хоча у них майже в два рази більше), і у молодших (8,61%) підлітків та у незначних відсоткових показниках проявився на середньому рівні (4,30% – у старших, 3,37% – у молодших).

Відсоткова різниця показників суттєво виражена і за цінністю “впевненість у собі”, що більше проявляється у старших підлітків (15,05%), ніж у молодших (8,98%). Ступінь вираженості “ВК” локалізовано на низькому рівні в обох групах респондентів (11,83% у старших підлітків та 7,12% – у молодших) і незначні показники (3,22% у старших, 1,49% – у молодших) презентують середній індекс “ВК”. Проте конфлікт за цінністю “активне діяльне життя” яскравіше виражений у молодших підлітків (15,73%), ніж у старших (7,52%). Відповідно розподіл за ступенем вираженості, хоча і зосереджений на низькому рівні, фіксується у 10,45% молодших підлітків та у 6,45% старших; за середнім рівнем виявлена у 3,75% молодших та у 1,07% старших підлітків, а високий рівень вираженості “ВК” простежується тільки у молодших підлітків (1,49%). Так само більш високі відсоткові показники виявлені за цінністю “краса природи та мистецтва” у молодших підлітків (15,35%), ніж у старших (6,98%). Ступінь вираженості “ВК” за цією цінністю зберігає тенденцію до локалізації “ВК” на низькому рівні (12,73% у молодших підлітків та 5,38% – у старших) і середньому рівні, хоч і з незначними відсотковими проявами (2,62% – у молодших і 1,07% – у старших).

Таким чином, найбільш конфліктогенною сферою ціннісних орієнтацій у підлітків виявилися: щасливе сімейне життя, кохання та цікава робота. Частина респондентів має внутрішньоособистісні конфлікти в таких ціннісних спрямуваннях, як: здоров’я, свобода, краса природи та мистецтва та активне діяльне життя. Варто зауважити, що у більшості респондентів, які мають внутрішньоособистісні конфлікти в певних сферах життєдіяльності, ступінь їх вираженості низький або середній.

Перейдемо до дисоціації між рівнем доступності цінності та її актуальності (див. табл. 3-4). Отже, дисоціація між рівнем доступності цінності та її актуальності свідчить про наявність внутрішнього вакууму (“ВВ”) в тому чи іншому векторі ціннісної сфери підлітків (беруться до уваги показники від – 4 і менше). Результати обчислення дисоціації (індекс “ВВ”) засвідчили його переважання у ціннісній категорії “творчість”, що більше притаманно старшим підліткам (24,73%), ніж молодшим (17,60%) з локалізацією переважно на низькому рівні вираженості (16,67% у старших та 10,87% у молодших); показники середнього рівня “ВВ” майже збігаються в обох групах респондентів (5,91 % – у старших і 5,61% – у молодших).

Таблиця 3

Відсоткові значення дисоціації між показниками значущості “цінності” та “доступності” у “ВВ”

Цінності	6 клас (n = 534)		9 клас (n = 372)	
	N	%	N	%
Активне діяльне життя	101	18,91	78	20,96
Здоров’я (фізичне та психічне)	38	7,11	52	13,97
Цікава робота	44	8,23	36	9,67
Краса природи та мистецтва	66	12,35	64	17,20
Кохання	48	8,98	18	4,83
Матеріально забезпечене життя	90	16,85	54	14,51
Наявність вірних друзів	78	14,60	60	16,12
Впевненість у собі	96	17,97	42	11,29
Пізнання	106	19,85	74	19,89
Свобода	86	16,10	78	20,96
Щасливе сімейне життя	64	11,98	32	8,60
Творчість	94	17,60	92	24,73

Досить високі показники “ВВ” властиві сфері “активного діяльного життя”, що виявлені у 20,96% старших підлітків та в 18,91% молодших. Розподіл відсоткових значень за рівнем “ВВ” майже збігається в обох групах досліджуваних з максимальним фокусом на низькому рівні (12,37% – у старших, 11,99% – у молодших), у значно меншій кількості підлітків середній рівень “ВВ” (6,99% – у старших, 5,24% – у молодших) і зовсім малий відсоток “ВВ” має високий рівень (1,6% – у старших, 1,68% – у молодших). Не менш високі показники, але з більшим розривом між групами підлітків, виявлені за ціннісною орієнтацією “свобода”, яка у старших відображена у 20,96%, а серед молодших у 16,10%. Індекс “ВВ” у більшості підлітків має однаковий розподіл показників низького рівня (14,52% – у старших, 10,11% – у молодших), значно менше середнього (5,91% – у старших, 5,99% – у молодших) і тільки у 0,53% старших підлітків індекс “ВВ” належить до високого рівня.

Таблиця 4

Рівні “ВВ” за співвідношенням значущості “цінності” та “доступності” у відсотках

Цінності	6 клас (n = 534)						9 клас (n = 372)					
	низький рівень		середній рівень		високий рівень		низький рівень		середній рівень		високий рівень	
	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%	n	%
Активне діяльне життя	64	11,99	28	5,24	9	1,68	46	12,37	26	6,99	6	1,6
Здоров'я (фізичне та психічне)	22	4,11	16	2,99	–	–	38	10,21	14	3,76	–	–
Цікава робота	26	4,87	8	1,49	10	1,87	26	6,99	10	2,68	–	–
Краса природи та мистецтва	44	8,24	20	3,74	2	0,37	54	14,52	10	2,68	–	–
Кохання	32	5,99	14	2,62	2	0,37	14	3,76	4	1,07	–	–
Матеріально забезпечене життя	62	11,61	28	5,24	–	–	38	10,21	16	4,30	–	–
Наявність вірних друзів	64	11,99	10	1,87	4	0,74	46	12,37	14	3,75	–	–
Впевненість у собі	70	13,12	22	4,11	4	0,74	34	9,14	8	2,15	–	–
Пізнання	76	14,24	24	4,49	6	1,12	60	16,14	10	2,68	4	1,07
Свобода	54	10,11	32	5,99	–	–	54	14,52	22	5,91	2	0,53
Щасливе сімейне життя	42	7,88	18	3,37	4	0,74	18	4,84	14	3,76	–	–
Творчість	58	10,87	30	5,61	6	1,12	62	16,67	22	5,91	8	2,15

Однорідність розподілу між групами респондентів простежується за ціннісною орієнтацією “пізнання”, яку виявлено в 19,89% старших підлітків та 19,85% у молодших з локалізацією “ВВ” на низькому рівні (16,14% – у старших, 14,24% – у молодших); на середньому рівні індекс внутрішнього вакууму встановлений тільки у 2,68% старших підлітків та 4,49% – молодших; причому найнижчі показники має високий рівень (1,07% – у старших, 1,12% – у молодших). Розрив у відсоткових значеннях індексу “ВВ” двох груп респондентів виявлено у сфері “краса природи та мистецтва”, який у старших підлітків відображений на рівні 17,20%, а в молодших на рівні 12,35% зі значним фокусом вираженості на низькому рівні в обох групах (14,52% – у старших, 8,24% – у молодших). Ще більш суттєвий розрив у показниках простежується за цінністю “впевненість в собі”, яка значно переважає у молодших підлітків (17,97%), ніж у старших (11,29%), проте ступінь вираженості “ВВ” зберігає тенденцію до локалізації на низькому рівні як і у молодших (13,12%), так і у старших (9,14%); показники середнього рівня “ВВ” представлені досить слабо в обох групах підлітків (4,11% – у молодших і 2,15% – у старших).

За ціннісною орієнтацією “наявність вірних та хороших друзів” виявлено більш-менш рівномірний розподіл показників як у старших підлітків (16,12%), так і в молодших (14,60%) з уже характерною тенденцією зосередження показників на низькому рівні в обох групах респондентів (12,37% – у

старших, 11,99% – у молодших); середній рівень представлений досить низькими показниками, особливо у молодших підлітків (1,87%), ніж у старших (3,75%) і тільки у 0,74% молодших підлітків виявлено високий рівень “ВВ” у цьому сегменті ціннісної свідомості. Такий же розподіл показників виявлено за цінністю “матеріально забезпечене життя”, але з оберненою тенденцією, що трохи більше виражена у молодших підлітків (16,85%), ніж у старших (14,51%). Проте відсоткові значення індексу “ВВ” майже збігаються у двох групах респондентів, проявляючись тільки на низькому рівні (11,61% – у молодших і 10,21% – у старших) та середньому (5,24% – у молодших і 4,30% – у старших).

Зате суттєвий розрив у відсоткових значеннях індексу “ВВ” виявлено щодо цінності “здоров’я”, за якою старші підлітки значно переважають молодших (13,97% проти 7,11%), відповідно і низький рівень “ВВ” у відсотках більше проявляється у старших, ніж у молодших (10,12% проти 4,11%); проте показники середнього рівня збігаються в обох групах підлітків (3,76% – у старших, 2,99% – у молодших). Дещо менший розрив у показниках простежується за цінністю “щасливе сімейне життя”, де “ВВ” більшою мірою виражений у молодших підлітків (11,98%), ніж у старших (8,60%) з локалізацією на низькому рівні (7,88% – у молодших, 4,84% – у старших) та середньому (3,37% – у молодших, 3,76% – у старших).

Значний розрив між двома групами респондентів виявлений за цінністю “кохання”, тут “ВВ” більш виражений у молодших підлітків (8,98%), ніж у старших (4,83%), з характерним зосередженням на низькому (5,99% – у молодших, 3,76% – у старших) та середньому (2,62% – у молодших, 1,07% – у старших) рівнях. І більш згладжені показники, хоч і досить невисокі, виявлені за цінністю “цікава робота”, що у старших підлітків відображені на рівні 9,67%, а в молодших на рівні 8,23% зі значним фокусом на низькому рівні в обох групах (6,99% – у старших, 4,87% – у молодших); в окіл середнього рівня потрапляють тільки 2,68% старших підлітків та 1,49% молодших.

Таким чином, внутрішній вакуум найяскравіше виражається в таких ціннісних орієнтаціях, як: творчість, свобода, активне діяльне життя, пізнання. У частини респондентів внутрішній вакуум виявлено щодо цінностей: краса природи та мистецтва, наявність вірних друзів, матеріально забезпечене життя, впевненість у собі. Також варто зауважити, що у старших підлітків “ВВ” проявляється значно сильніше, ніж у молодших, на відміну від “ВК”, показники якого майже збігаються і у старших, і в молодших підлітків.

Виявлені аксіопсихологічні показники у підлітків-акцентуантів при застосуванні t-критерію Ст’юдента успішно пройшли перевірку на значущість відмінностей. Так, значення t-критерію Ст’юдента для досліджуваної вибірки (6 і 9 класи – $n = 904$) становить: активне діяльне життя: $t = 3,66 > t_{кр} = 3,29$ ($\alpha = 0,001$); здоров’я (фізичне та психічне): $t = 2,26 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); цікава робота: $t = 2,18 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); краса природи та мистецтва: $t = 9,15 > t_{кр} = 3,29$ ($\alpha = 0,001$); кохання: $t = 3,05 > t_{кр} = 2,58$ ($\alpha = 0,01$); матеріально забезпечене життя: $t = 3,31 > t_{кр} = 3,29$ ($\alpha = 0,001$); наявність вірних та хороших друзів: $t = 2,21 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); впевненість у собі: $t = 4,07 > t_{кр} = 3,29$ ($\alpha = 0,001$); пізнання: $t = 2,25 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); свобода: $t = 2,26 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); щасливе сімейне життя: $t = 2,12 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); творчість: $t = 2,28 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$).

Аксіопсихологічні показники фонду доступності при застосуванні t-критерію Ст’юдента також успішно пройшли перевірку на значущість відмінностей: активне діяльне життя: $t = 2,12 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); здоров’я (фізичне та психічне): $t = 2,20 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); цікава робота: $t = 2,18 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); краса природи та мистецтва: $t = 3,86 > t_{кр} = 3,29$ ($\alpha = 0,001$); кохання: $t = 2,11 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); матеріально забезпечене життя: $t = 2,26 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); наявність вірних та хороших друзів: $t = 2,66 > t_{кр} = 2,58$ ($\alpha = 0,01$); впевненість у собі: $t = 2,13 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); пізнання: $t = 2,25 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$); свобода: $t = 3,16 > t_{кр} = 2,58$ ($\alpha = 0,01$); щасливе сімейне життя: $t = 6,64 > t_{кр} = 3,29$ ($\alpha = 0,001$); творчість: $t = 2,13 > t_{кр} = 1,96$ ($\alpha = 0,05$).

Таким чином, результати емпіричного дослідження діагностують чітке переважання таких життєвих цінностей, що належать до зони високої актуальності в акцентуйованих підлітків: здоров’я, кохання, щасливе сімейне життя, наявність вірних друзів, матеріально забезпечене життя; менше представлені – активне діяльне життя, цікава робота, впевненість у собі, свобода; найменш актуальними виявилися краса природи та мистецтва, пізнання, творчість. У фонд доступності насамперед потрапили цінності: здоров’я, наявність вірних друзів, активне діяльне життя, матеріально забезпечене життя; менш доступні – кохання, впевненість у собі, свобода, щасливе сімейне життя.

Результати проведеного моніторингу дозволяють дійти висновку, що система цінностей підлітків залежить від їх віку, але домінуючими залишаються цінності здоров’я, кохання, наявність друзів, щасливе сімейне життя. Якщо певна цінність неактуальна, але доступна, то те, як вона буде “утилізована”, залежить від особливостей характерологічного радикалу.